

ՀԱՆԴԵՍ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՍՏԱՆԴ ԳՕՔԼԷՆ

(Տէս Հատոր ԽԳ. ԼԶ 274)

2

Այլ որչափ և գովուի Գօքլէն այս կամ այն մասերու մէջ, այսու հանդերձ իւր դերազանցութիւնը կը կայանայ Մօլիէրի կատակերգութեանց մէջ, երբ Սգաքէնի և Մասգառիյի հանգերծիք՝ մեծաձայն ծաղարաւնելով և մեծաձայն ծիծաղելով՝ անմահ կատակերգուին ընդարձակ և ճոխ զուարճախօսութեան մէջ կը շողայ։ Այն ծիծաղաշարժութիւնն՝ որ կարճ քիթ և թանձր չրթունք կը պահանջէ, ըստ Ալփոնսոս Տօտէի ըսածին, իւր երեսին, ձայնին և բնաւորութեան համար կարծես թէ չինուած է։ Մօլիէրի երկասիրութեանց մէջ արեգակնօրէն կը ճառագայթէ և իշխանաբար կը տիրէ և թատեր կամարը կը դըրուցընէ։ Իսպաղաւարժ նազունիք կատակերգութեան մէջ Մասգառիյլ ձեւաւորողաց ոչ որ Գօքլէնի հաւասար յանդուգն համարձակութեամբ ըսած է իւր անհիշեթ անմոռութիւնքը։ Ոչ որ թատեր վրայ կարողացած է նենգաւորագոյն դէմք առնուլ և լրբագոյնս ձեւայնել խորամանկ և ծիծաղկոտ ծառայի մը աներեսութիւնն, որ և աչք առած է՝ բռնցի և գաւազանի հարուածներ, և պատրաստ է ամէն խեղկատակութեանց և ո՛ր և է անզգա-

մութիւն կատարելու։ Սգաքէն ձեւացընողացմէ ոչ որ կարողացած է այնքան յաջողագոյնս՝ կեղծաւոր, խաբերայ և ծաղրածու երևիլ։ Այս դիցազներգակ զաւելտից մէջ՝ Գօքլէն կը նուաճէ ըզթատրն արքայական անխռովութեամբըն, զոր իւր հանճարոյն ծանօթութիւնը կ'ազդէ իւր վրայ։ Դիմօք այնքան դիւրաշրջիկ է, ձայնն այնչափ առածիգ, անգամբն այն օրինակ ճկուն, և այնպիսի վստահութիւն և համարձակութիւն մը կը ցուցընէ, որ բառով անբացատրելի են։ Իսպաղաւարժ նազունիք կատակերգութեան մէջ ամէն մէկ բառին ուժգին և բարձրագոյ ծիծաղ կը յարուցանէ հանդիսականաց մէջ, երբ գրասէր և ընթերցասէր ազնուականը կը ձեւայընէ, և այն անճոռնի մանրերգը կ'արտասանէ, որ Գողը, գողը շունեցէք գոյամբ կը վերջնայ։ Նեկգոռիչըն Սգաքէնի խաղին մէջ, առ 'ի համոզել զԱրկանտ վեցհարիւր սկուտը տալու, յետին աստիճանի ծիծաղաբեր արագութեամբ ետեէ ետե կը կցէ այն երկայն խօսակցութիւնքը։ Այս զրուցատրութեանս մէջ այլ ևս պարբերութիւն չի մնար, հապա բառից յորդառատ բղխումն և գահավիժաբար անկումն, որ դրամոյ չրջեալ պարկից թափելու և հնչելու ձայնը կը հանեն, ունկնդրաց բերնէն զարմանաց աղաղակներ խլելով։

Տաղտկացուցիչ խաղին մէջ՝ որ սամու անձին դերին մէջ, մի շունչով կ'արտասանէ, իբրև յանպատրաստից, որսի նկարագրին հարիւր և՛ չորս միաշար տողերը. շարժումածքն և ձայնն՝ այն աստիճանի ճիշդ նմանցնելով ըրած նկարագրութեանը, որ խօսած ատենը կարծես թէ եղկանց անտառին մէջէն փախչիլը կը տեսնես, և թատրը ձիոց ոտից դոփմամբը, և շանց հաչելովն, եղջերափողոց հնչմամբը և որսորդաց գոչմամբն կը թնդայ, իբրև թէ ձիախաղից ամբողջ ընկերութիւն մը տեսարանին վրայ խաղար:

Ի վերայ այսր ամենայնի՝ յոգնիլ չի դիտեր: Անխորհուրդն խաղին մէջ Մասգառլիի դերը ձևացընելն յետոյ, որ հին թատերախաղուց երկարագոյն և ամենագծուարին դերերէն մին է, առոյգ է և պատրաստ ուրիշ դեր մ'աւարտասանելու: Էւ աւելորդ է մատնանիշ ընել Մօլիէռի կատակերգական մասերուն ձևացման ամենամեծ գծուարութիւնը. որովհետև յայտնի է՝ որ եթէ անսարանն ինքնին հանդիսականաց գուարժութիւնն և զարմացումը անընդհատ վառ պահելու ոյժ չունենայ, իսկոյն դուրս կը ցայտէ անձին և տեսարանին գոհնիկ ոճը, չափազանցութիւնն և անհեթեթութիւնը. և մեծ բանաստեղծին ունեցած յարգը չի զօրեր հանդիսականաց ձանձրոյթը և անհամբերութեան նշանները զպսելու. ինչպէս գաւառաց թատերաց մէջ կը պատահի, յորս Մօլիէռի կատակերգութեանց ներկայացումը դրեթէ անկարելի է:

Այլ Գօբլէն կարծես թէ Մօլիէռի թարգմանն ըլլալու ծնած է. և փոխանակ գաղղիական կատակերգութեան թատրոնին բաժանորդ ընելը ըսելու, կրնանք Մօսկէի կատակերգուաց հռչակաւոր ընկերութեան դերասանաց վերջամասց մը համարիլ, որ կատակերգակաց անմահ զլխէն առած դասերն երկու դար յետոյ իբրև երէկուան դաս անմուսացաբար 'ի գործ կը դնէ: Գօբլէնի երեսն մեծապէս յոյժ ձեռնտու

է այս յաջողութեան: Այս մեծ խեղկատակին զուարթաշարժ նայուածքին, ծիծաղին, և ձեքձեքական հրուպիսութեանցը չէ կարող մարդ դիմանալ. հոգւոյ ինչ վիճակի մէջ որ ըլլայ, պէտք է որ անոր հետ ծիծաղի, և չէ սովորական ծիծաղ, այլ քրքրական, բարձրաձայն և ամբողջ մարմինը շարժող ծիծաղ, որ թատրոնէն դուրս ելլելէն ետքն ալ՝ կը նորոգի 'ի մեզ մեղմագոյնս, նոյն ծիծաղով տուն կը հասնինք, երկրորդ առաւօտ ևս նոյն ծիծաղով կ'ընենք, և յաւերժական ախորժելի յիշատակ մը կը մնայ 'ի մեզ:

Է

Արդարև իւր այս դերասանական փառքն աւելի իւր բնութեան ձիրքէն ստացաւ. քան թէ ուսմանէ: Դերասանուորիւն 'ի ճննդեմէն է: Եթէ այս ճշմարտութիւնն չընդունինք ևս՝ ընդհանուր խօսելով, պէտք է զարտուղութիւն մի ընենք և ընդունինք անոնց համար, որոնք 'ի հասակի քսան և երեք ամաց մեծ դերասան կը հանդիսանան: Այսու հանդերձ՝ կարի յոյժ վաստակեցաւ և ուսաւ նա: Թէպէտ երեսի Տիւրքէ գուսանին պէս՝ ձայն մը չլնարեց, այլ անդու և կանոնաւոր կրթանք անխոնջաբար յղկեց զայն, և շատ տարի չէ՝ որ յաջողեցաւ իւր ձայնական գործարանին զարմանալի առաձգութիւն մը տալու, և իւր զգացմանց զանազանութեանն և բնականաբար ու երազաշրջիկ փոփոխութեանն՝ գիւրաւ ծառայելու ճկունութիւն: Այսպէս իւր ամենազուտ արտաբերութիւնն, որ իւրաքանչիւր վրնէն բնականաման յստակութեամբ կ'արտասանէ, կամաց ուժգին ներգործութեամբն ստացաւ. ինչպէս Ալֆիէրի իւր ոտանաւորին կորովութիւն տալու համար՝ ուժգին կամեցայ կ'ըսէ:

Մարդու սրտին մէջ ուսման տեսնլ կը վառուի 'ի բնէն 'ի Գօբլէնէ թէ ինչպիսի եռանդեամբ և ջանիք ձեռնարկեր է ուսանել Անկիւրալի մասը, երբ Օթիէ կոկեց և յերկրեց զբախտաւ:

խնդիր կին (L'Aventurière) թատերախաղը. թէ ինչպէս պարբերութենէ 'ի պարբերութիւն և դարձուած է 'ի դարձուած բոլորովին փոխեր է իւր խաղարկութեան կերպը և նոր բացատրութիւն տուեր է, թէ ինչպէս մէն մի խօսքն՝ համէն կերպ դարձուցեր և արտասաններ է՝ իւր յատուկ շնչան զրանելու աղագաւ. ինչպէս մէն մի շարժումն և ծիծաղ յառաջագոյն քններ և կարգաւորեր է :

Սոյնպէս կ'ափի մարդ 'ի լսելն 'ի նմանէ՝ Պոմպոլէի վարաւսիրայն սիւն լիացի խաղին Ֆիկապոյի մասին վրայ ըրած մանրամասն և հանճարեղ խորհրդածութիւնները, զերիտասարդ և անխորհուրդ Ֆիկապոն զանազանելու համար՝ Ամուսնուսիրին Ֆիկապոյի կատակերգութեան Ֆիկապոյէ, որ յառաջացեալ էր տիպը, որով և առաւել փորձառու, և ստացած նոր վիճակին ազդեցութեամբն ևս զգոնացեալ. — և այս խտիրն հրաշալի եղանակաւ կերպարանեց թատերաբեմին վրայ, նաև ամենափափուկ և անզգալի տարբերութիւնքը, թատերախաղուց հեղինակաց հետ ալ ժամերով կը խօսակցի, ձեռագիրն 'ի ձեռին, զոր կոչմամբք և ծանօթութեամբք ծնիած է, 'ի միասին խորհելու և գտնելու համար տեսարանի մը տալու յատուկ գոյնն կամ թէ ըսել բացատրութիւնը, և կամ մենախօսութեան մը ձայնական յարմար աստիճանը, Օթիէի և Տիւմայի հետ անվերջանալի հակաճառութիւններ ըրած է՝ իւր ըմբռնած կերպը պաշտպանելու վստճանաւ, և ջանալով ընդունել տալ վերջիլեւոյ՝ իւր ստեղծած անձն, զոր կը սիրէ իբրև իւր հարազատ որդին :

Գրքերու մէջէն և խօսակցութիւններէ՝ հնախօսի համբերութեամբ և խնամք՝ մանրամասն ծանօթութիւններ կը հաւաքէ ձևացնելիւր անձանց դարուն և այն ժամանակին ընկերութեան կամ թէ ըսել՝ ընկերական վիճակին վրայ. և այնպիսի փութաջանութիւնաբ ամենայն ինչ կը նշանակէ և ամիսներու կը բաժնէ, և առանձինն մէն մի շնչին մա-

սանց վրայ իսկ այնչափ երկարագոյնա կը մտածէ և կը տրամաբանէ, որ գրեթէ իմաստակութեան սահմանը քիչ մը կը մտենայ, եւ յայն տեսարանս՝ յորս առաւել իւր բնիկ բերման ձեռքը պիտի յանձնէ սանձը, անդ առաւել մեծագոյն քննութեամբ և մեծագոյն հանդարտութեամբ յառաջագոյն կը պատրաստուի, որովհետև կ'ազէ ապահով յանդգնութեամբ գործել. վասն այսր՝ նման բնապատում մատենագրի մը ամենուստ զննողութիւններ և խորհուրդներ կը հաւաքէ. և ամբ առաջ իւր վրայ գրուած քննադատութիւնքն ալ քէ կ'անցընէ. Սակայն որչափ և վառտակի, լիուլի գոհութեամբ արտի չի ներկայանար առաջի հանդիսականաց, և նոյն իսկ յոյժ բարեյակոյ ելից յետոյ՝ թերութիւններ կը նմարէ իւր ձևացման այս կամ այն մասին վրայ :

Ը

Դերասանութեան մէջ Գրքէնի օր ըստ օրէ անընդհատ յառաջելուն գրեթէ խաւոր օգնողն եղաւ այս անխնայ ջանքը : Մի միայն միջակից և ընթացակից ունի, որ է կօ, քսան ամբ քան զնա տարեց : Գրքէնի գաղղիական թատրոնն մտած ատենը՝ արդէն հին դերասան էր՝ այն ականաւորն կօ, որ Լիոնը (Les Effrontés) և Որդի Ժիպոյայէի (Le fils de Giboyer) խաղից մէջ զժիպոյայէ ստեղծեց (ըստ թատրոնական բացատրութեան), նա որ Ալփրես Միւսէի Զէ պարտ վստահութեամբ աւել ինչ (Il ne faut jurer de rien) խաղին մէջ անմուսնայի իմն եղանակաւ կերպարանեց զբահանայն. նա որ անհասանելի է Լեոն Լայայի Մեդրը կեռէն, Մօսիկո Ռուսսէի և Գուքսն Ժոյ դերերուն մէջ. նա որ թերևս առաջին դերասանն եղած է՝ որ գաղղիական կատակերգութեան թատեր տեսարանին վրայ զգալի աստիճանի բնականութիւն զգեցաւ, և արուեստին աւանդութիւնքն յարգելով հանդերձ՝ ներկայացուցած անձինքն աշխարհիս մէջ տեսած ան-

ձանց վրայ կազապարեց: Կօ ևս հաւա-
ռաբապէս ճարտար է՝ թէ սրտաշարժ և
թէ կատակերգակ մասերու մէջ: Ֆրու-
շապոյի մէջ իբրև բեռնարդոս կը հե-
ծեցնէ և կը լացնէ: Իրիճադաշարժ
մտապատրասէք (Illusion comique)
թատերախաղին մէջ իբրև Մադամօն՝
ծիծաղէ կը ճաթեցընէ զմարդ: Յետ
միանգամ տեսնելու զինքը Բարեկալմ
Ֆրից (Ami Fritz) խաղին մէջ իբրև ալ-
սացիայի Հրեայ բարունի, որ իւր յաղ-
թութեանց չքեղագունից մին եղած է,
կարելի չէ ճանչնալ թէ նոյն անձն է՝ երբ
կը ներկայացընէ զԶկանաւաշ և կամ
Ռապինի՝ Դատասէրք կատակերգու-
թեան Սուֆլետօ անձը, յորում անհա-
սանելի է: Մանր խուղարկու, նոյն իսկ
ամենաշնչին իրաց մէջ ևս իրականու-
թեան հետեող. ամենաճարտար գիմաց
բացատրութիւնը չըլնելու, ձեռնհաս՝
ամբողջ չորս հանդէս շարունակ ար-
տասանելու՝ միով ակամբ թերափակ և
ծուռ բերնով և առանց յոգնութեան,
ինչպէս բրաւ Օթիէի փեսայ Պ. Բուշ-
աիէի (Le Gendre de M. Poirier) խա-
ղին մէջ. գրաւորական ընտիր ճաշա-
կաւ օժտեալ և մեծաւ հմտութեամբ
ճոխացեալ, և գուսանութեան սիրով
բորբոքած և հպարտացած: Արդ այս
անձն երկար ժամանակ Գաղղիական
քաղեք մէջ իրաւամբք առաջնութիւնը
պահեց. և բնաւ չիք տարակոյս թէ
գէթ իւր օրինական մեծապէս օգտա-
մատոյց եղաւ Գաբլէնի:

Իսկ սա, ի բաց թողլով անոր զուտ
անձնական յատկութիւնքն՝ որք ան-
զուգական են, սա գերազանց է քան
զկօ հանճարոյն գիւրաթեքութեամբն
և զիմաց գիւրափոփոխութեամբն. Կօ
բազմափոփոխ է. այլ Գաբլէն՝ Պրոտէոս՝
է: Օրինակ իմն, Կօ՝ շարժուածքի և ձայ-
նի ելեկէլից մէջ իւրական և անփոփո-
խելի կնիք մ'ունի, ինչպէս նաև ըստ
գաղղիական բացատրութեան՝ տեսակ

մը դժուարաբարոյնքիւն, որով ան-
կեղծ հումարանականքեան երեւոյթ կ'ու-
զէ առնուլ. բաց աստի, ուսոց և զխոյ՝
տեսակ մը ակամայ ընդոստումն մ'ու-
նի, իբրև թէ ուզենար բսել թէ «Բնա-
հոգ չեմ ընեք»: և այս կէս հասարակ
ձևն՝ անբաւական կ'ընէ զինքն առ այն
ամենայն մասունս, առ որս շնորհալուք
և իշխանական շքեղութիւն կը պահան-
ջուին: Յաւել և Գոյոս, զի լաւ յաջող-
ցուցած գերի մը շարժմունքներն և շեշ-
տերը կը պահէ և կը գործածէ երկար
ժամանակ, մինչ զի մեծ և հրապուրիչ
իլքնաւատեղոյնքնէ մը ետքը, յայլ
թատերախաղս այդ իւր նախասիրելի
անձին պատկերը կը տպաւորէ իւր
շարժուածոց և խօսից վրայ. ինչպէս՝ ի
բաց թողլով ուրիշ օրինակները, տես,
նուեցաւ գծիպառայէ յաջողընելէն
յետոյ:

Ընդհակառակն՝ նոյն բանը չի պատա-
հիր Գաբլէնի, որոյ տաղանդն թուի իմն
թէ մէն մի նուագ գերփոխելուն բնու-
թիւնն ևս կը փոփոխէ, և որ մինչև
ցհասարակ զուեշտ կ'իջնէ, ապա կը
վերելակէ մինչև ի բարձրագոյն բա-
նաստեղծութիւն. որ հաւասարապէս
կը ձևանայ հոպիտ, ազնուական, գիւ-
ղացի, հանճարախօս, բռնաւոր, —
զիւցազն խռովութեան և սղերգակ՝
Յովնաննէս Տաւիէի մէջ. — Առիշն
և Ադուէստ մէջ ախտամուլ և խաբեայ
գպրոցական աշակերտ. և միշտ նոր-
օրինակ երեւելով, յոտից մինչև զլուխ
ամէն անգամ նոր ձուլուելով, և բնաւ
յիշեցընել չի տար հանդիսականաց՝ իւր
նախընթաց գերերը: Եթէ յանկարծ
եռանդը վաւուրի օր մը և ուզենայ իւր
այն գիմօքն՝ Շէքսպիրի Ռումէսս և Յու-
լիէդդա ողբերգութեան Ռոմէոսի գերը
ներկայացընել, կրնամ հաստատապէս
ըսել որ պիտի յաջողի, ինչպէս գերմա-
նացի քննարան մը ըսաւ, և իրեն լող-
քը պիտի ըսեն թէ Յուլիէդդայի գեղեց-

1 Պրոտէոս՝ ըստ գիցաբանութեան՝ էր որգի
Ովկիանու և Թետիսի. Թէպէս գիտակ ապա-
դային, այլ կը խորշէր յայտնելու զայն հարցաւ:

նոցայ, վասն որոյ և միակերպ կերպարանա-
փոխ կը լինէր՝ խնդրողներէն շնայցուէլու
գիտամբք:

կազմին սիրահար մը կրնար վիճակիլ, այլ ոչ առաւել յանկուցիչ և առաւել կաթողին:

Ի վերայ այսր ամենայնի՝ կան նաև բազումք որ զիս կը վերադասեն քան զԳրէն, իբր առաւել ծանրաբարոյ և արուեստին առաւել ևս խորամուխ: Ասոնց երկուքին մէջ թաքուն՝ այլ վառ նախանձաւորութիւն մը կ'եռայ, որ 'ի վեր կ'ելլէ այն ամէն անգամուն՝ որ երկուքն միանգամայն՝ մի և նոյն դերը ընտրել կ'ուզեն. ինչպէս այժմ՝ Վիկտոր Հիւկոյի Զրօսանք արքայի (Le Roi s'amuse) թատերախաղին մէջ երկուքն ևս կ'ուզեն Դոնիպուշի դերը ձևացընել. և այս իրարմէ խելու յօժարութիւնն պատճառ է՝ որ թատերախաղին հանդիսացումը կը յերկարաձգի, երկուքն ևս անընդունելի բլլալով միայն. դամայն առաջարկութիւնն թէ՛ օր ընդ մէջ փոխադարձաբար ձևացընեն այդ անձկացեալ Դոնիպուշի մասը. — խորագէտ դրամագիտի առաջարկ, այլ ոչ մարդկային սրտի փորձառու անձի:

Թ

Գրէն իւրուորոյն առաւելութիւն մի ալ ունի, որ է՝ քնարերգակ բանաստեղծութիւնքն գերազանցօրէն ձևախօսելու ձիրքը: Նոյն և առաջ՝ ոտանաւորի արտասանութեան մէջ անզուգական է, որ արուեստին մէջ՝ գրեթէ ուրիշ արուեստ մի է. և այս կողմանէ՝ Կո և Սառա Պէռնաուտ միայն կը մերձենան իրեն: Այն սակաւագիւտ գերասանաց մին է, որ կարողացած են չափով մը թօթափել այն սովորական ելեէջքն և այն ընդհանուր միաձայնութիւնն, որ գրեթէ պարտաւորեալ եղանակ մի է գաղղիական գիւցազներգակ տաղաչափութիւնն արտասանելու, և զոր նոյն իսկ Գերմաներմ կրից զեղման միջոց, ամէնքն անայլալակ պահել կը ջանան՝ իբրև արուեստին հիմնական պահանջից մին:

Գրէն հեռացաւ այս միօրինակութենէն, և այս տեսակ մի սրբազան եր-

Պրաւ Ա.

գարանութենէ, (ինչպէս որ սահմանեց զայն Սգաէլ տիկինն), որ ժառանգական ախտի նման ազգէ յազգ կը փոխանցի. և միջին ճամբայ մը բռնեց ընդ նոսա՝ որք կ'երգեն ոտանաւորը քնարեր ներդաշնակութեամբ մը, պարուրելով տողերն և ամենայն անհաւասարութիւնքն վերցընելով եւ միահարթ գործելով, և ընդ նոսա՝ որք իրականին նմանելու պատճառանք՝ ոչ անդամոց ուշ կը զնեն, ոչ յանգի, և ոչ վանկից սղութեան կամ երկարութեան, և բանաստեղծութիւնը թատերական արուեստին բոլորովին կը զոհեն: Այն պիտի ասացուածք մը գտաւ, որ թէ խօսքի և թէ երգի յարակից է, որ մի և նոյն ժամանակ ականջի քաղցրալուր կը հնչէ և խօսակցութեան գաղափար կու տայ:

Յոյժ ճարտար է տաղաչափութեան գեղեցկութիւնն դուրս ցատքեցընելու մէջ: Առանց արուեստակութիւն արտայայտելու՝ կը զգացընէ դորձուածոց և յանգից ամէն փոփոխութիւնը, հանգիստներու ծածանմունքը և տարբերութեանց կապակցութիւնը, ամենափափուկ լուսաստուերօք աղեքսան դրեան տողից միակերպութիւնը կը կուտէ, մեծաւ աղդուութեամբ ստորակետերն և կէտերը կը շնչտէ, և բաղաձայնքն ամուր և որոշ հնչելովն այն պիտի դիրքմաց և ամենայնտակ առագանութիւն մ'ունի, — ոտանաւորաց արտասանութեան համար անտնօրինելի հարկաւոր ձիրք, — որ ոչ ոք 'ի գերասանաց կրցաւ գերազանցել:

Ասկէ զատ ոչ միայն քերթողին թարգման է նա, այլ և քննաբան և ճշմարիտ սրբագրիչ: Ոչ թէ քան զինքն աւելի հասու է բանաստեղծութեան մը հիմնական իմաստին, որով քերթողական ասարազէպ զարտուղութեանց մէջ ալ չիկորսնցընէր զայն բնաւ, և այնպէս կ'ընէ՝ որ ունկնդրաց ուշադրութիւնն չհեռանայ անտի և ոչ փոքր իսկ եղանակաւ:

Շատ ճարտար է ոտանաւորին մէջ սպրդած քերթողական թերութիւնքն

ծածկելու, երկարաբանութիւնքն սահեցընելու, տկարագոյն մասունքն ըստուերարկելու և գեղեցկագոյնքը ըստաւորագոյնս արտափայլել տալու, գըլխաւոր տողը գուրս ցատքեցընելու և նկարագրութեանց մէջ ծածկուած իմաստներն, մտաց անտես ցոյքն, հեղձուցեալ նրբութիւններն, և հակադրութիւնքը, որոց կարևորութիւնը նոյն իսկ հեղինակը չէր հասկըցած, յերևան հանելու և պայծառացընելու:

Այդ ճարտարութիւնն 'ի գործ կը գնէ ազնուակնաց և փարսմանց աւերմից մէջ, — յորս փոխարինութեամբ կը կանչուի — ուր այսպիսի արուեստ մը 'ի գործ գնեն առաւել յոյժ գծուարին է և տարբեր՝ քան 'ի թատերս, այնպէս որ բազում դերասանք՝ որք թատերվրայմեծամեծ ծափահարութեանց կ'արժանաւորին, երբ ունկնդրաց փղբը շրջանակի մը մէջ ոտանաւորներ կ'արտասանեն՝ կը ջլատին և ազդուութիւնը կը կորսնցընեն: Ընդ հակառակն Գաբլէն ունկնդրաց մերձաւորութենէ պատճառեալ և պահանջեալ փափուկ և դժուարին կանոնները գիտնալով՝ ճշգրտագոյն կը պահէ. և որովհետեւ շատ անգամ դերասանն կամ արտասանողն այնչափ մտ կ'ըլլայ իր ունկնդրաց, որ գրեթէ անոնց հետ խառնուած է, այն պատճառաւ Գաբլէն մտաց վրայ ընելիք տպաւորութիւնները կը փոքրկացընէ, ձեւերը կը զսպէ, դիմաց բացատրութիւնը կը մեղմէ, մասնաւոր իմն եղանակաւ ձայնը դաշնակօրէն կը չափաւորէ, և աներևութացընելով կատակերգակ դերասանն՝ իրրև բարձր ընկերութեան մարդ կը հանգիստնայ: Վասն որոյ թատերական չքեղ յաղթութիւններէն ոչինչ նուազ՝ առանձնականաց տունները նշանաւոր յաղթանակներ կը տանի, որով և մեծապէս օգտամատուց կ'ըլլայ գրագիտաց երկասիրութեանցը:

Այս յետին տարիներուն մէջ ինքն եղաւ որ ոտանաւորաց ճաշակ տարածեց ազնուականաց նազինի դասուն մէջ, որ յառաջագոյն՝ երաժշտութեան միայն սիրողք էին, և Գաղղիոյ նորա-

ծնունդ երևեալգոյն բանաստեղծներէն բազմաց համաւայն սկզբնաւորութիւն ինքն Գաբլէն տուաւ: Որովհետեւ ինքն եղաւ առաջին անգամ՝ որ արտասանեց Ալփոնսոս Ծօտէի, իւր մտերիմ բարեկամին, բանաստեղծութիւնքը. ինչպէս նաև Պօղոս Տէռուլէտի տաղերն, որոյ տաղանդին վրայ կը հիանայ, և Յակոբ Նոսմանի, Գօթէի, Մանուելի և Կիւռուի քերթութիւնքը: Եւ անբացատրելի է թէ ինչ եռանդով կը փնտռէ այս բանաստեղծութիւնքը, ինչպիսի հաճոյիք ընթեռնուլ կու տայ զանոնք 'ի տան, 'ի փողոցս, 'ի կառս և 'ի սենեակս Պոէպան ճաշատան: Ինչպէս ազդու տողերուն կը զգածուի. ինչպէս մտիկ ըրած ատենը, առանց իւր անդրադառնալուն՝ երեսին շարժուածքը և ձևը կը պատրաստէ, որով որ յետոյ տաղին այն տունը պիտի արտասանէ. ինչպիսի անհամբերութեամբ վերջին տողին՝ զձեռագիրը բանաստեղծին ձեռքէն կը յափշտակէ, և թէ ինչպէս մեծ արհեստաւորի մը սեփական գեղեցիկ և համակրական վստահութեամբն կ'ըսէ ծիծաղելով առ հեղինակն. — Հոգ մի ըներ այսուհետև, ինծի թող յաջողընեն:

Ժ

Այլ Գաբլէնի նկարագիրն 'ի գլուխ հանեալ չեմ համարիր՝ առանց եղբօրն ուրուագիծը վեր 'ի վերոյ յարելու, որ իրեն իբր յաւելուածն է: Նա ևս Գաղղիական թատեր դերասան է, և Կլոտուէրն Գօքլէն կը կոչուի՝ Կոստանդէ զանազանելու համար:

Կրտսերն Գաբլէն հօրը փռան հրոյն դիմաց սնաւ և աճեցաւ երիցագոյն եղբօրն հետ, և անոր հետ թարմ հացն ալիւրոտ դիմք և խմորագանգ ձեռք տարաւ ծովանիստ Պուլսներ քաղաքին բարի քաղաքացւոց: Երբ երէց եղբայրն կատակերգական բերման առաջին նըշանքը կ'արտայայտէր, ինքն տիգ տակաւին մանուկ՝ կը ջանար նմանիլ աւնոր, ձեւեր ընելով և տալեր թոթովե-

լով. և յետոյ երբ եղբայրն իւր փառաւորական դիտաւորութիւնը նմա հաղորդեց, ինքն ևս սկսաւ այնու վառուիչ և 'ի թատր մտաբերել:

Մեկնեցաւ երէց եղբայրը. քանի մը տարի անցաւ վրան, հուսկ ուրեմն կրտսերն Գօբլէն խորհեցաւ իւր միտքն հօրն յայտնել, այլ չէր համարձակեր, որովհետեւ հայրը միտքը գրած էր իւր փուռը նմա յանձնելու, առ յապալս յաջորդութիւնը պահել տալու համար: Սակայն և այնպէս օր մը սիրտ ըրաւ և խօսքը տնկեց: Անդրանկին հանդիպած տեսարանը՝ կրտսերոյն ալ հանդիպեցաւ. այլ այս անգամ աւելի բորբոքեալ: Երբ ազնիւ հացագործն այս երկրորդ անգամ լսեց այն ձախորդ խօսքը թէ — Կ'ուզեմ կատակերգակ դերասան ըլլալ. — գլուխը տաշտէն վեր վերցնելով՝ վահանանման խոշոր աչօքն որդւոյն նայեցաւ, — « Սուրեմն, ըսաւ ձեռք ձեռքի կցելով կրծոց վրայ, իմ յատուկ ճակատագիրս է որ որդւոցս և ոչ մին կարենամ քովս պահել: Կարծես ամէնքն տեսակ մը ժանտախտէ բռնուած են. խեղքս չի հասնիր: Ո՛վ Տէր, ուսկից առին այս հիւանդութիւնը, — Այլ յետ սակաւ ընդդիմութեան՝ խոնարհեցաւ և թողուց որ տըղան 'ի Բարիզ երթայ. ուր հասնելէն սակաւ ինչ յետոյ՝ Երաժշտութեան դպրոցն ընդունուեցաւ: Մեծ տաղանդ և յարմարութիւն ունէր սոյն արուեստին, այլ ոչ նաև եղբօրն առողջ կենդանութիւնը և անոր կարողութեան ընդարձակութիւնն և փայլը: Վասն որոյ իւր աշակերտութեան ընթացքը տաժանելի և երկարագոյն եղաւ: Այլ 'ի վերայ այսր ամենայնի՝ յաջողեցաւ. և 1867ին նոյն դպրոցին առաջին մրցանակն իսկ ընդունեցաւ, և 1869 տարւոյն յունիս 10ին՝ Գաղղիական կատակերգութեան թատեր վրայ առաջին անգամ ելաւ Դաւաւաւէք կատակերգութեան Բրդի-Ժան գերը ներկայացնելով, եղբօրն սկսելէն ութը տարի յետոյ, որ և սիրալիր զգացմամբ ուղեց անոր հետ ձևացնել այն երեկոյ նոյն

կատակերգութեան Էմիտիմէ դերը:

Կրտսերն Գօբլէն հաճոյացաւ հանդիսականաց: Դիմօք յոյժ նման է երէց եղբօրը: Թերևս առաւել ծաղրակերպ է կերպարանքը, այլ անոր պէս նաև նաւոր զծեր չունի: տեսարանին վրայ երեցածին պէս՝ ամենուն ծիծաղը կը շարժէ: Այլ իւր կատակերգակ տաղանդին յատկութիւնը տարբեր է. սա աւելի անգղիական ծաղրածութեան կերպ մը ունի, մտացածին, նոր օրինակ, սակաւիկ մի ցրտին. զուարճաւորութիւն մը՝ որ արտաքին մեծ ցոյց մը չունի և զոր կը զուշակեն ունկընդիրք: Ինքնօրինակ և նուրբ դերասան է, և որ աւելի զարմանալին է՝ իւր եղբօրը ըսաւ և ոչ իսկ հեռուէն նմանութիւն ունի. զոր և փորձով ցըցուց, իւր դերասանութեան սկիզբները, Գուլիոս Բոէմիէի Արտաւուք ամուսնոյ (Le mari qui pleure) կատակերգութեան մէջ Լաուշ փաստաբանին մասը ձևացնելով, զոր երէցն Գօբլէն փառաւորապէս խաղացեր էր, և կրտսերն ըստ ամենայնի տարբեր եղանակաւ ներկայացուց, յոյժ տաղանդաւոր կերպով, և բազում ծափահարութեանց արժանացաւ ունկնդրաց:

Այլ երէցն այնքան 'ի վեր է քան զկրտսերն, որ և ոչ իսկ բաղդատութիւն կարելի է ընել մէջերին. սակայն հանդերձ այնու՝ նախանձն ոչ երբեք պարտրեց երկուքին եղբայրական խանդակաթ սէրը: Անդրանիկն առաւել քան իբրեւ եղբայր՝ հօր պէս կը սիրէ զկրտսերը. և իւր գրասենեկին մէջ երբեմն երբեմն անոր պղնձեայ փոքր կիսանդրոյն կզակը շոյելով ձեռքն, ծաղրածութեամբ « Ահաւասիկ կրտսեր եղբայրս » ըսած ժամանակն, սրտին յորդ զգացումներ ձայնին մէջ տպաւորուած կը տեսնուի, և աչացը մէջ հազարումէկ թանկագին յիշատակներ կը նկատուին. — այսինքն թէ ինչպէս առնեալ փողոցաց մէջ 'ի միասին կը վազվզէին՝ սապատով ջերմ շօթեր (տճ. չէօրէք) տանելով, և թէ կոյտ մը դրամոց կը տանէին կու տային տաշտին

վրայ ծռած բարի հօրերնուն, որ և ոչ իսկ մտքէն կ'անցնէր թէ օր մը իւր երկու զաւակներն աշխարհիս առաջին թատրը ծափահարութեամբ պիտի զըղըրդեցնէին, և թէ իւր խեղճ փուռը օր մը պիտի համբաւուէր:

ԺԱ

Այժմ երէցն Գօրլէնի գերասանութեան կորովագոյն ժամանակն է, և թերևս իւր կենաց ընթացից երջանկագոյն մասնը կը վարէ: Գաղղիական թատեր աշքի լոյսն է, ազգեցութիւն ունեցող արանց մտերիմ՝ բարեկամ, 'ի բանաստեղծից գգուեալ, յօգնութիւն և 'ի խորհուրդ կոչեցեալ ամէն երիտասարդ կատակերգակ հեղինակներէ. գովասանեալ իբրև գերասան, մեծարող իբրև գրագիտաց մեկենաս, հարստութեամբ փարթամացած. բաց 'ի ընտիր կատակերգութեանց՝ փափագելու ուրիշ բան չունի:

Բայց ինքզինքը միայն չի մտածեր: Ամէն կողմէն բարեգործութեան համար տրուելիք ներկայացմանց հրաւիրուելով՝ ամենուն աղաչանքն կ'ընդունի, բնաւ չխնայելով իւր առողջութեանը, և բազմաթիւ անձանց բարիք կ'ընէ, որոց 'ի փոխարէն և 'ի շնորհակալութիւն տրուած և հետզհետէ տրուող միտաւրք և թանկագին յիշատակօք հոծ մեծ սննեակ մը ունի. և հարկ չկայ ըսել՝ որ այս երախտագէտքն են Գործաւորաց ընկերութիւնը, ամէն տեսակ բարեգործական հաստատութիւնը և վարժոցը:

Գեղարուեստից ևս սիրող է. և փոքրիկ թանգարան մը ունի Մէյսօնիէի, Պօնայի, Ֆօռդիւնիի և Տեգայլի պատկերաց, յորոց ոմանց մէջ ինքն Գօրլէն նկարեալ է, Մասգառիլլի և Տը Պազան կեսարի զգեստուք, այն անբայատրելի և յաղթահարելի ծիծաղով, որ իւր գերասանական կարողութեան զլխաւորա-

գոյն և էական մասանց մին կը կազմէ: Առանց թատրն իսկ երթալու՝ կարելի է իւր այս կարողութեան վրայ ճշգրիտ գաղափար մ'առնուլ, եթէ մէկն ամէն առաւօտ անոր նախասենեկին մէջ ժամ մի միայն կենայ, ուր յաճախ 'ի միասին կը գտնուին սովալըլուկ կատակերգակ գերասան մը՝ օգնութիւն խնդրելու եկած, (զոր բնաւ չի զլանար Գօրլէն), ամերիկացի տիկին մը որ գաղղիերէն առողջանութեան դասի եկած է, ասպետութեան նշանին փափագող տէրութեան ստորին պաշտօնաւորն, տեղափոխութեան պէտք ունեցող սպայն, և երբեմն մինչև անգամ գաւառագետք և ատենակալք, որ ամօթ չեն համարիր իրենց՝ աղաչելու Զկանառէլի դերը ձևացնողն, որ իրենց համար տէրութեանէն փոքր շնորհք մի ընդունի: Իսկ նա զամենեւին կ'ընդունի իւր 'ի վեր ոլորեալ մեծ քթովն, և զեղուն բարեսիրութեամբ և զուարթ լեզուաւ, երկար իօսակցութեանց ժամանակ Մօլիէռի տողեր որոճալով մտացը մէջ. և ամէնքն իւր տնէն դուրս ելած ատեն, նին, եթէ հաւասարապէս կատարուած չէ բաղձանքնին, գոնէ գոհ սրտով կը մեկնին միանգամ տեսնելնուն համար այն ահարկու դիմակն, որ քսան տարիէ 'ի վեր՝ ծիծաղած ատենը կը ծիծաղեցնէ և արտասուած ատենը կ'արտասուեցնէ զփարկը:

ԺԲ

Այսպիսի և կամ քիչ չատ այսգունակ է ականաւորն Գօրլէն, որ (որպէս զի բարի լրով մը վերջացնեմ) կը խորհի արդ քաջ գերասանից ընկերութիւն մը կազմել, իտալիոյ մէջ չրջան մ'ընելու և երևելի քաղաքաց մէջ բազմաթիւ թատերախաղեր ներկայացնելու գիտամար:

ԹԱՐԿԵՐ. Հ. ԵՓՐԵՄ ՌԵԱՏՏԵԼԵԱՆ